

2010 ve 2018 ORTAÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ*

 Ferda ASLAN^a

 Cemil OSMANOĞLU^b

Özet

Son yıllarda değerler ve eğitimine yönelik artan bir ilgi söz konusudur. Bu bağlamda birçok ülke değerlerin öğretiminin okuldaki yeri ve işlevi konusunda çeşitli teori ve pratikler geliştirmektedir. Okulların, okul öncesinde oluşmaya başlayan değer yönelimlerinin pekiştirileceği, değerlerle ilgili yanlış ya da eksik bilgilerin düzeltililebileceği, yeni değerlerin kazandırılabilceği yerler olarak kabul edilmesi vb. düşünülünce değerlerin öğretiminin okulun amaçları arasında olması gerekeceği daha iyi anlaşılacaktır. Bununla birlikte değerler eğitiminin nasıl yapılması gerektiği, özellikle bu konuda okulun yeri, anlam ve önemi konusu tartışılmaya devam etmektedir. Geline nokta, değerler eğitimi konusunda dünya ölçeğinde birtakım yaklaşımlar oluşmuştur. Bu yaklaşımlardan biri de değerler eğitimi okul derslerine entegre biçimde yürütmektir. Türkiye’de birçok dersin bünyesinde değerler eğitimi yer almaktadır. Bu derslerden biri de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersidir. Bu çalışmada 2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (ODKAB) öğretim programları değerler eğitimi yaklaşımları açısından karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırmada 2010 ve 2018 ODKAB öğretim programları değerlerin tanımı, öne çıkarılan değerler, değerler eğitimi bağlamında öğretmen ve öğrenciye bakış, değerler eğitiminde kullanılması öngörülen yöntem, teknik ve araç-gereçler vb. açılardan incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuş, alan yazından faydalanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda söz konusu öğretim programlarında bütünüyle benimsenen bir değerler eğitimi yaklaşımı olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din kültürü ve ahlak bilgisi, Öğretim programı, Değerler eğitimi yaklaşımları.

* Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında, birinci yazar tarafından hazırlanan "2010 ve 2018 ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarında yer alan değerler eğitimi anlayışlarının karşılaştırılması" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ferdaaslan@gmail.com

^b Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, cemilosmanoglu@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 02.06.2022, Makale Kabul Tarihi: 02.08.2022

EXAMINATION OF 2010 AND 2018 SECONDARY RELIGION CULTURE AND ETHICS LESSON PROGRAMS IN TERMS OF VALUES EDUCATION APPROACHES

Abstract

In recent years, there has been an increasing interest in values and education. In this context, many countries are developing various theories and practices about the place and function of teaching values in school. Schools should be accepted as places where value orientations that started to emerge in pre-school can be reinforced, wrong or incomplete information about values can be corrected, new values can be gained, etc. Considering this, it is better understood that teaching values will have to be among the aims of the school. However, how values education should be done, especially the place, meaning and importance of school in this regard continues to be discussed. At this point, there have been some approaches to values education. One of these approaches is to carry out values education in an integrated way into school lessons. Values education is included in many courses in Turkey. One of these courses is the Religion Culture and Ethics (DKAB) course. In this study, 2010 and 2018 Secondary Religion Culture and Ethics (ODKAB) curricula are discussed comparatively in terms of values education approaches. In accordance with the qualitative research approach, the 2010 and 2018 CEC curricula, the definition of value, the highlighted value, the view of the teacher and the student in the context of values education, the methods, techniques and tools that are envisaged to be used in values education, etc. examined from the angles. The data obtained were subjected to descriptive analysis and evaluated by making use of the relevant literature. As a result of the research, it has been seen that there is no values education approach that is fully adopted in the said curriculum.

Keywords: Religion culture and ethics lesson, Curriculum, Values education approaches.

Giriş

Her toplum yetişen nesle değerlerini öğretmeye çalışmaktadır. Bu anlamda değerler eğitiminin insanlıkla yaşıt olduğu söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde değerler eğitiminin nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Değerler eğitimi yaklaşımları ortaya çıktıkları toplumların tarihsel, felsefi, kültürel ve toplumsal yapılarıyla ilintilidir. Değerler eğitimiyle ilgili yapılan tartışmalar ile bu bağlamda gelişen yaklaşımların Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk bilimsel incelemeler 1900'lü yıllarda ABD'de, karakter eğitimi etrafında başlamıştır. Bu ülkede 1900'lü yıllardan önce karakter eğitimi dini eğitimle özdeş kabul edilmiş, kilise ve onunla ilgili kurumların temel işlevleri arasında düşünülen karakter eğitimine okul programlarında yer verilmemiştir. Daha sonraki zamanlarda karakter eğitiminin okulun sorumluluğu olarak düşünölmeye başlanması karakter eğitimi dini eğitimden ayırmaya başlamıştır (Akçin, 2016, s. 49). Büyük ölçüde din ve dini değerlerin etkisi altında şekillenip gelişen karakter eğitimi daha sonraki dönemde geleneksel karakter eğitimi olarak isimlendirilecektir. Geleneksel karakter eğitiminde toplum tarafından öne çıkarılarak benimsenen ahlaki değerlerin çocuklara doğrudan transfer edilmesi gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır. Değerler eğitiminin okullarda görölmeye başlanmasına karşın, 1930'lü yıllarda yapılan araştırmalar, okullarda bilhassa karakter eğitimi bağlamında yapılan uygulamaların toplumsal problemlere çözüm üretmede yeterli olmadığını göstermiştir. 1930'lü yıllarda karakter eğitimine olan ilgi

düşmüş ve bu durum 1960'lı yılların ikinci yarısına kadar devam etmiştir (Demircioğlu & Tokdemir, 2008, s. 73). Özellikle ABD'de ahlak ve değerler alanındaki sorunlara çözüm bulmak amacıyla, okullarda uygulanabilecek değerler eğitimi arayışları devam etmiştir. Söz konusu arayışların, temelde dinden bağımsız, Aydınlanma düşüncesini felsefi temele alan bir duruş sergiledikleri, bireycilik kavramını öne çıkardıkları belirtilmiştir (Altıntaş, 2012, ss. 32-33). 1960'lardan 1990'lara kadar kendisini hissettiren anlayış farklılaşmaları, zamanla karakter eğitimi modeli ile geleneksel yaklaşımları da içeren bir bütüncül anlayışın yeniden gündeme gelmesini tetiklemiştir.

Bireycilik, değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımları ile 1970'li yıllarda okullara girmiştir (Kaymakcan & Meydan, 2011, s. 36; Zengin, 2017, s. 437). Bu yıllardan itibaren değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımları olarak ifade edilen ve hiçbir müdahale olmadan bireylerin kendi değerlerini kendilerinin inşa etmesi gerektiği görüşünü savunan değerler eğitimi yaklaşımları değer açıklama/belirginleştirme, değer analizi/çözümlemesi ve ahlaki muhakeme/ahlaki ikilem yaklaşımları olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca 1970'li yılların başında telkine dayalı geleneksel değer aktarımına alternatif olarak Kohlberg ve arkadaşları tarafından adil topluluk okulları geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır (Uygun, 2013, s. 265). 1960-1980 yılları arasında bilhassa ABD'deki okullarda yaygın olarak uygulanan değer gerçekleştirmeci/geliştirmeci yaklaşımlar bireye ve bireyselliğe fazlaca vurgu yapmaları sebebiyle okullardaki eğitimi olumsuz etkilemek ve genç nesilde yaygınlaşan ahlaki problemlerin kaynağı olmakla eleştirilmiştir. Bireysel değerlerin öne çıkmasıyla artış gösteren madde bağımlılığı, intihar gibi olaylar neticesinde aileler, eğitim kurumları ve toplumun ileri gelenleri okulda değerler eğitiminin yerini tekrar gündeme taşımaya başlamışlardır (Demircioğlu & Tokdemir, 2008, s. 73). 1980'li yıllardan sonra bireyi merkeze alan değer gerçekleştirmeci/geliştirmeci yaklaşımlar yerini tekrar evrensel değerleri işe koşan karakter eğitimi programlarına bırakmaya başlamıştır. Nitekim karakter eğitimi yaklaşımının 1960-1980 yılları arasında öne çıkan değer açıklama yaklaşımına alternatif olarak ortaya çıktığı görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir (Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 187). 1990'lı yıllarda karakter eğitimi bireyin özerkliği ve bireysel değerler ile toplumun önemseydiği değerleri uzlaştırmaya çalışan daha bütüncül, sentezci bir yapıya kavuşmaya başlamıştır (Zengin, 2017, s. 437). Bu dönüşüm okul ve değerler eğitimi meselesinde farklı yaklaşımlarla bütünleşmiş, daha kuşatıcı ve uzlaşmacı yaklaşımları gündeme getirmiştir.

Değerler eğitiminde bireyi toplum tarafından doğru kabul edilen belli değerlerin pasif alıcısı konumunda gören değer aktarma yaklaşımları ile bireyin özerkliğini sağlamak için kimi zaman toplumu ve toplumsal değerleri göz ardı eden değer gerçekleştirme yaklaşımlarının aksine hem bireyi hem de toplumu esas alarak orta yolu bulmaya çalışan bütüncül değer eğitimi yaklaşımları oluşturulmuştur. 1970'lerde oluşturulan adil topluluk okulları ile 1990'lı yıllarda ivme kazanan karakter eğitimi yaklaşımları günümüzde bütüncül ya da uzlaşmacı yaklaşımlar olarak isimlendirilmektedir. Bu yaklaşımlarda toplum tarafından önemsenen değerlerin kazandırılmasında okulun önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu haliyle, bilhassa 1990'lı yıllarda gelişmeye başlayan karakter eğitimi yaklaşımı daha çok modern karakter eğitimi olarak isimlendirilmektedir.

Buraya kadar söz konusu yaklaşımların daha çok ABD'deki gelişim süreci özetlenmiştir. Ancak ABD dışında Asya, Avrupa ve Avustralya gibi pek çok bölgede ve farklı birçok ülkede de değerler

eğitimi yapılmıştır/yapılmaktadır (Meydan, 2014, s. 94). Meseleye dünya ölçeğiyle bakıldığında, değerler eğitiminin dünyada farklı isim, yöntem, muhteva ve statüde yapıldığı görülebilir. Nitekim günümüzde araştırmacılar söz konusu eğitimden söz ederken karakter eğitimi, değer(ler) eğitimi, vatandaşlık eğitimi, ahlak ve değerler eğitimi gibi birçok terkip ve adlandırma kullanmaktadırlar. Bunlar arasında değerler eğitimi kavramının daha fazla öne çıkarak tartışıldığı ve yaygınlık kazanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Nitekim ülkemizde ahlak ve karakter eğitimiyle ilgili Milli Eğitim Şûralarında alınan kararların son yıllarda değerler eğitimi adı altında ele alındığı söylenebilir (Keskin & Yazar, 2018, s. 386).

Tarihsel süreç açısından bakıldığında, İslam toplumlarında aile ortamlarında, sıbyan ve mahalle mekteplerinde, cami ve medreselerde, ahilik teşkilatı vb. yapılardaki anlayışlar etrafında değerler eğitiminin yapıldığı bilinmektedir. Bunlar adab-ı muaşeret, edep ve ahlak gibi olgular etrafında işlenmiştir (Yıldırım & Demirel, 2019). Nitekim üretim-tüketim ahlakı ve buna ilişkin değerlerin Ahilik gibi ticari yapılarda, birçok edebi, askeri ve sanatsal erdem ya da değerlerin örneğinin Enderun gibi yapılarda öne çıktığına dair sayısız örnek vardır. Türkiye’de Milli Eğitim sistemi içerisinde 2003 yılından itibaren daha bilimsel bir anlayışla ele alınmaya çalışılan değerler eğitimi, 2010 yılından itibaren yeni bir ivme kazanmıştır (Meydan, 2014, s. 93). Bu bağlamda değerler eğitimine Millî Eğitim Bakanlığı’nın 2010/53 numaralı genelgesi ile 2010-2011 eğitim-öğretim yılından itibaren okullarda yer vermeye başlanmıştır. Söz konusu genelgede değerler eğitiminin kapsamı şu şekilde ifade edilmiştir: “Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimini oluşturmaktadır” (MEB, 2010).

Günümüzde Türkiye’de devlet okullarında Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Türkçe, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi derslerin öğretim programlarında açık ve örtük olarak değerler eğitimine yer verilmektedir (Uygun, 2013, s. 266). Devlet okullarının yanı sıra özel okullarda da değerler eğitimi uygulamaları okul öncesinden başlayarak ilköğretim ve ortaöğretime kadar devam etmektedir (Boydak, 2019, s. 6). Müfredat bazında 2017-2018 öğretim yıllarında gerçekleştirilen yenileşme çalışmalarında yeni öğretim programlarında değer ve değerler eğitimine odaklanılarak, Türk Milli Eğitim sisteminin kök değerleri belirlenmiş, böylece eğitim sistemi içerisinde bir bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır (Meydan, 2019, s. 13). Ayrıca 2019 yılından itibaren YÖK Kur tanumına göre, “Karakter ve Değerler Eğitimi” ismiyle çeşitli eğitim fakültelerinde seçmeli olarak değerler eğitimine ilişkin dersler konulmuştur (Özer, 2019). Bu durum değerler eğitiminin bir eğitsel gerçeklik olarak Türk eğitim sisteminde giderek yaygınlaşma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi ülkemizde değerler eğitiminin verildiği derslerden biri de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersidir. Bu dersin ortaöğretim kademesinde de birtakım değerlerin öğretilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bilindiği üzere bu kademe gençlerin kimlik ve aidiyet gelişimi yanında dini ve ahlaki gelişimlerinin belirgin bir ivme kazandığı, tercihlerin belirginleşmeye başladığı biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. İçinde buldukları dönem itibarıyla öğrencilerin sorgulama ve eleştirilerinin oldukça güçlü olduğu böyle bir dönemde, gençlere verilen değerler eğitiminin öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentileriyle uyumlu olması son derece önem

arz etmektedir. Bu kademedeki gençlere verilecek değerler eğitiminin öğrencilerin içinde buldukları gelişim özelliklerine dikkat edilerek bütünlüklü ve tutarlı bir şekilde verilmesi gerekmektedir. Elbette bunun olabilmesi için öğretim programlarında hangi değerlerin, nasıl bir anlayışla öğretime konu edileceği noktasında iç ve dış tutarlılığa sahip bir yaklaşımın üretilmesi kaçınılmazdır.

Türkiye gibi uzun ve sancılı bir modernleşme tecrübesi yaşayan, geleneksel olanla modern olanı bir araya getirme noktasında sınır ve uzlaşma sorunları yaşayan ülkelerde değerler eğitiminin hangi yaklaşımla yapılması gerektiği üzerinde sürekli düşünülmesi gereken bir konudur. Değerler eğitiminin din ve din eğitimiyle ilişkisi söz konusu olduğunda bu sancılı zemin daha sarsıcı birtakım etkiler doğurabilmektedir. Doğu- Batı, akıl- nakil, itaat- özgürlük, birey- aile gibi kimi zaman karşıtlıklar ekseninde işleyen, tartışmalı bir hafızayı da barındıran olguların bir değerler eğitimi müfredatında nasıl yapılandırılması gerektiği önemli bir inceleme konusudur. Son yıllarda giderek gündemde daha fazla kalmayı başaran değerler eğitimi olgusunun din eğitimi bağlamında ele alınması, ülkemizin üzerinde geliştiği Türk-İslam kültür havzası ile bu çerçevede oluşan kültürel miras düşünüldüğünde anlamlı görünmektedir. Bu noktada, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi ile değerler eğitimi arasında nasıl bir ilişkinin kurulduğu, bu ilişkinin nasıl içeriklendirildiği dikkate değer görülmektedir. Bu içeriklendirmenin nasıl bir anlayışa yaslandığı, özellikle son yıllarda yapılan güncellemelerin nasıl bir anlayış imlediği, bu dönüşümün belli bir tutarlılık ve anlamsal bütünlük ihtiva edip etmediği, yapılan düzenlemelerin bilimsel bir kaygıdan beslenip beslenmediği önemlidir. Bu noktada Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (ODKAB) öğretim programları değerler eğitimi yaklaşımları çerçevesinde incelenebilir. Bu yönde yapılacak bir inceleme değerler eğitimi konusunda söz konusu programların nerede durduğunu anlama yanında, konuyla ilgili yapılacak eğitim bilimsel çalışmaların niteliğini ve eğitimdeki verimliliği artırma hususunda yardımcı olabilir. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın temel problemini "2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından durumu nedir?" sorusu oluşturmaktadır. Bu soru ilgili programlarda değerlerin nasıl tanımlandığı, temellendirildiği ve sınıflandırıldığı, hangi değerlerin öne çıkarıldığı, bu kapsamda öğretmen ve öğrenciye nasıl yaklaşıldığı, değerlerin öğretiminde hangi yöntem teknikler ile araç gereçlerin kullanılmasının öngörüldüğü, ayrıca söz konusu eğitimin nasıl bir ölçme değerlendirme anlayışıyla ele alınmaya çalışıldığı gibi alt sorular etrafında irdelenmiştir.

A. YÖNTEM

Araştırmada 2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarının içeriği değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmiştir. Bu nedenle çalışma doküman analizi ve ilgili bilimsel literatürün incelenmesine dayalı olarak yürütülmüştür. Doküman analizi, araştırılması amaçlanan olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 189). Araştırmada öncelikle değerler eğitimi alanında ortaya çıkan farklı yaklaşımlar taranmış, ardından bunların değerler eğitiminin yapı ve işleyişini nasıl düzenlediğine bakılmış, elde edilen bilgiler ışığında belli temalar oluşturulmuştur. ODKAB öğretim programları bu temalar altında karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmiş ve araştırmadan elde edilen bulgular ilgili literatürden faydalanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada 2010 ve 2018 ODKAB öğretim

programları değer tanımı, önemi, değerlerin sınıflandırılması, programlarda yer verilen değerler, değerler eğitiminde öğretmen ve öğrenciye bakış, değerlerin öğretiminde kullanılması öngörülen yöntem, teknik ve araç-gereçler açılarından incelenmiştir. Bu bağlamda, her iki öğretim programı baştan sona incelenmiş, programlarda hangi değerlere, nerelerde yer verildiği tespit edilmiştir. Böylece her iki öğretim programında değerler listesinde doğrudan verilen değerlerin yanı sıra değerler listesinde yer verilmediği hâlde programların farklı ünite ve başlıklarında bahsedilen değerlerin neler olduğu da tespit edilmiş ve çalışmamızda “dolaylı olarak verilen değerler” şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye’de konu alanıyla ilgili oluşan bilimsel literatüre bakıldığında, değerler eğitimini genel olarak, özellikle teorik düzlemde ele alan çalışmaların yanında Türkiye’de bu yöndeki uygulamaları, öğretim programı, ders kitabı, sınıf içi pratik bağlamında, zaman zaman öğretmen ve öğrenci gözüyle inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Cihan, 2014; Kart & Şimşek, 2020; Yıldırım & Demirel, 2019). Alan yazında öne çıkan yayınların bir bölümü değerler eğitimini, ahlak, din ve din eğitimi bağlamında işleyen çalışmalar olup bunların bir kısmı konuyu teorik olarak, bir bölümü ise saha verisine dayalı olarak incelemektedir (Bazarkulov, 2008; Kaymakcan & Meydan, 2011). Öğretim program ve ders kitaplarında öne çıkarılan genel olarak değerler, özelde örneğin kök değerlerle ilgili araştırmalar da bulunmaktadır. Bu kapsamda Osmanoğlu DKAB ders kitaplarında yer alan “hoşgörü” ve “bir arada yaşama” temalarını incelemiştir (Osmanoğlu, 2012). Bu kapsamda 7. sınıf DKAB ders kitabında kök değerlerin verilmesini inceleyen bir başka çalışmada, kitapta yer alan üniteler etrafında incelenmiş, değerlerin geçtiği sayfalar ile sıklık ve yüzdeleri verilerek en fazla-en az yer verilen değerler tespit edilmiş ve görselleştirilerek sunulmuştur (Ağca & Meydan, 2022). Değerler eğitimi ve din eğitimi bağlamında yürütülen çalışmaların daha çok ilköğretim DKAB derslerine odaklandığı söylenebilir. Bu çalışmalarda yer yer ilköğretim DKAB derslerindeki ahlaki değerler din eğitimi açısından incelenmiş; ilköğretim DKAB dersinde öğretmenlerin değer kavramı ve değer öğretimiyle ilgili görüşleri ele alınmış; kimi zaman da ilköğretim DKAB öğretim programında örneğin “saygı” değerine nasıl yer verildiği incelenmiştir (Cebeci, 2005; Altıntaş, 2014; Arıcı & Maden, 2018). Bunların yanında, Türkçe değerler eğitimi literatüründe, değerler eğitimi yaklaşımlarını inceleyen çeşitli çalışmalar da yapılmıştır (Korkmaz, 2019; Aydın & Gürler, 2012). Bu çalışmaların değerler eğitimi yaklaşımlarını genel hatlarıyla tanıttığı, öğretmen, öğrenci, program gibi boyutlarıyla tasvir ettiği söylenebilir. Özellikle Ortaöğretim düzeyinde DKAB öğretim programlarını değerler eğitimi yaklaşımları açısından inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

B. TEMEL KAVRAMLAR

Değer kavramı felsefe, tarih, sosyoloji, matematik, hukuk vb. birçok alanda kullanılan bir kavram olması sebebiyle çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Değer kavramı genel olarak “bir nesne, varlık veya faaliyete ruhsal, ahlaksal, toplumsal ya da estetik yönden tanınan önem ya da üstünlük derecesi; birey veya küme için ilginç sayılan herhangi bir nesnenin niteliği” şeklinde tanımlanmaktadır (Öncül, 2000, s. 281). Değerin “kıymet” anlamı da bulunmaktadır. Sanatsal, nakdi ve arazi gibi şeylerin değerinden söz edilirken bu anlamda kullanılmaktadır. “Değerler” ifadesiyle de genellikle ahlaki ve etik değerler ifade edilmektedir (Power vd., 2018, s. 149). Bireyin eylemlerine yön vermenin yanı sıra başkalarının davranışlarını değerlendirme kriterleri olarak da işlev gören (Akin, 2011, s. 56; Zengin, 2017, s. 434)

değerler, “bir durumu diğerine tercih etme eğilimi” olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Turan & Ulusoy, 2016, s. 5). Yapılan tanımlardan hareketle değeri, olay ya da durumları değerlendirirken düşüncelerimizi yansıtan ve davranışlarımıza yön veren inanç, eğilim ve tutumlar olarak tanımlayabiliriz.

Değerler eğitimi ile ilgili literatürde “değer öğretimi” ya da “değer(ler) eğitimi” şeklinde yaygın iki kavramsal kullanım olup bunların farklı biçimlerde işlendiği görülmektedir. Kimi araştırmacılar değer öğretimi kavramını tercih edip bunu “amaçlı, planlı, programlı bir şekilde öğrencilerin ahlaki değerlerle ilgili kalıcı izli davranış geliştirmelerini kılavuzlama süreci” olarak tanımlamaktadır (Altıntaş, 2016, s. 22). Kimi araştırmacılar ise “değer eğitimi” kavramını kullanmakta ve onu “değerler hakkında öğretim yapma çabası” şeklinde tanımlamaktadır (Ulusoy, 2010, s. 34). Bu çalışmada değerler eğitimi kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Bununla beraber alan yazında üzerinde uzlaşılan bir “değerler eğitimi” tanımı bulunmamaktadır (Bozkurt, 2019, s. 20). İlgili bilimsel literatürde değerler eğitiminin farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlardan birine göre değerler eğitimi, bireyin belirli değerlerin farkına varması, yeni değerler üreterek onları benimsemesi, kişiliğini değerlere göre şekillendirerek, değerleri davranışa dönüştürmesidir (Yeşil & Aydın, 2007, s. 71). Yaman’a göre ise değerler eğitimi, yaşam boyu devam eden bir değer kazanma ve kazandırma sürecidir (Yeşilyurt, 2019, s. 124). Görüldüğü gibi ilk tanımda birey, ikinci tanımda süreç öne çıkarılmıştır. Literatürde bu iki tanımın birleştirilerek yeni bir değerler eğitimi tanımının yapıldığı da görülmektedir. Nitekim değerler eğitimi, bireyin değerleri benimsemesi ve karakterinin temel unsuru hâline getirerek davranışa dönüştürmesi için verilen ve hayat boyu devam eden bir eğitim şeklinde de tanımlanmıştır (Kapkın vd., 2018, s. 183). Bu çalışmada değerler eğitimi kavramı, bireyin belli değerleri öğrenerek, yaşamında bu değerler çerçevesinde bir davranış değişikliği oluşturmasını sağlayacak faaliyetler anlamında kullanılmıştır.

Literatürde “değer eğitimi” ile “değerler eğitimi” şeklinde iki farklı kullanım şekli karşımıza çıkmaktadır. Değer eğitimi kavramının daha çok belli değerlerin bireye aktarılması anlamında kullanılırken; değerler eğitimi kavramının daha çok bireylerin duygularını, kendilerini anlamlandırma süreçlerini kullanarak değerlerini kazanmaları hatta bireylerin kendi değerlerini bizzat kendilerinin inşa etmesine fırsat oluşturma anlamında kullanılmaktadır (Bacanlı & Dombaycı, 2012). Her iki yapıda da bireylerin değerleri benimsemesini sağlamak amaçlanmasına rağmen yaklaşım tarzları ve yöntemlerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Literatürde değerler eğitiminin ilgili birtakım yakın kavramlardan, örneğin karakter eğitiminden farklılıklar arz ettiği üzerinde de durulmuştur. Buna göre karakter eğitiminde bireyin toplumla uyum içerisinde yaşaması amaçlanırken; değerler eğitiminde hem toplumla uyumlu hem de çağın gereksinimlerini karşılayan bireyler yetiştirmenin amaçlandığı belirtilmektedir (Bozkurt, 2019, s. 20). Ayrıca karakter eğitimi yaklaşımlarıyla bireye ahlaki davranışlar kazandırmanın amaçlandığı; değerler eğitimi yaklaşımlarıyla farklı alanlarda belirlenen değerlerin bireye kazandırılmasının amaçlandığı ifade edilmiştir (Bozkurt, 2019, s. 22). Dolayısıyla karakter eğitimi daha çok ahlak alanına özgü sınırlı bir eğitimken, değerler eğitimi daha farklı alanları içine alan, daha kuşatıcı ve çok yönlü bir eğitim faaliyetidir, denebilir. Nitekim değerler eğitimi ile bireyin hayatı boyunca tercihlerini ve kararlarını etkileyecek, iyi bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli olan bilgilerin aktarılacak

bireyi hayata hazırlayan, toplumdaki topluma hatta zaman ilerledikçe yaşamın gerektirdiklerine göre farklılaşacağı öngörülen bilgi ve değerlerle ilgili bir eğitimden bahsedilmektedir (Bozkurt, 2019, s. 20).

“Değerler eğitimi yaklaşımı” ifadesine bakıldığında, ilgili literatürde kimi zaman değer(ler) eğitimi belli boyutlarda yapılandırmaya dönük fikirleri, kaygıları, eleştirel değerlendirmeleri olan bakış açılarının, kimi zamansa belli uygulamaların ya da modellerin (okullar, projeler, programlar vb.) söz konusu edildiği görülmektedir. Kavramın tanımında yaşanan belirsizlik daha çok kavramda yer alan “yaklaşım” tabirinden kaynaklanmaktadır. Burada söz konusu “yaklaşım”ın değerler eğitimi kılavuzlayan birtakım ilkeler, tutumlar, bakış açılarından müteşekkil bir “felsefe” mi yoksa değerler eğitimi dair somut bir süreç ya da bir takım uygulama adımları mı olduğu konusunda belirsizlikten söz edilmiştir (Korkmaz, 2019, ss. 52-53). Korkmaz’a göre değerler eğitimi yaklaşımı dendiğinde genel öğretim model ve stratejilerini içine alan daha genel bir adımlar ve ilkeler bütününden söz edilebilir. Bununla birlikte değerler eğitimi ya da öğretimi yaklaşımını, değer tanımıyla okulda öğretilme biçimine (ilgili program ve ders kitaplarına, öğretim yöntemlerinden araç gereçlere kadar), öğretmen ve öğrenciye bakıştan öğretim mekânlarının düzenlenmesine varan bir dizi ilke, tutum ve adımları içine alan genel öğretim yaklaşımı olarak kavramak anlamlı görünmektedir.

C. BULGULAR VE YORUMU

2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarında yer alan değer ve değerler eğitimi dair öğelere biçimsel açıdan bakıldığında ilk programda söz konusu öğelerin daha belirgin biçimde yapılandırıldığı görülmüştür. Bu kapsamda örneğin 2010 ODKAB öğretim programında “Öğretmen Bilgi Notları” başlığında değer eğitimiyle ilgili belli yaklaşımlar ana hatlarıyla tanıtılmış (MEB, 2010, ss. 85-90), buna karşın 2018 ODKAB öğretim programında değerler eğitimi yaklaşımlarına tanıtım düzeyinde de olsa yer verilmemiştir.

2010 ODKAB öğretim programında değerler ayrı bir öğrenme alanı olarak belirginleştirilmiş ve farklı öğrenme alanlarıyla irtibatı açıkça vurgulanmıştır. 2018 ODKAB öğretim programında değerlerle ilgili böyle bir belirginlik bulunmamaktadır. Nitekim 2010 ODKAB öğretim programı inanç, ibadet, Hz. Muhammed (sav), vahiy ve akıl, ahlak ve değerler, din ve laiklik ile din, kültür ve medeniyet olmak üzere 7 öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır (MEB, 2010, s. 30). Ayrıca inanç, ibadet ve Hz. Muhammed öğrenme alanlarının “Ahlak ve Değerler” öğrenme alanı ile ilişkilendirildiği belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 15-17). 2018 ODKAB öğretim programında öğrenme alanları kaldırılmış, “Konular” başlığı eklenmiş, “Ünite Açıklaması” şeklinde bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde konu başlıklarına yer verilmiş, ünite alt başlıklarının kazanım ve açıklamalardan hareketle kitap yazarları tarafından oluşturulmasına imkân tanındığı belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 11).

2010 ODKAB öğretim programının bütününde, her sınıf düzeyinde, bütün ünite ve öğrenme alanlarında, konuların tamamı işlenirken sorumluluk, saygı, bilimsellik gibi bazı değerlerin gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu değerler 2010 ODKAB öğretim programında “... Kazanımlar, Etkinlik Örnekleri ve Açıklamalar” tablosunda “öncelikle verilecek değerler” olarak kodlanmıştır (MEB, 2010, ss. 32-59). Söz konusu öğretim programının öncelikli birtakım değerler üzerine inşa edilmesi, değerler eğitiminin programda sadece bir öğrenme alanıyla sınırlandırılmadığını, değerlerin programın geneline

yayıldığını ima etmektedir. 2010 ODKAB öğretim programında değerler eğitimini programın bütünüyle ilişkilendirerek bütüncül bir anlayış oluşturma şeklindeki hassasiyet 2018 ODKAB öğretim programında açık bir şekilde vurgulanmıştır. Nitekim 2018 ODKAB öğretim programında “Değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiş; öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır” ifadesine yer verilmiştir (MEB, 2018, s. 3). Bununla beraber, 2010 ODKAB öğretim programından farklı olarak 2018 ODKAB öğretim programında değerlere her üniteye yer verilmemiştir.

Değerler eğitimi bağlamında incelenen öğretim programlarında değer söyleminin ünite bazlı yapılandırılışında kimi belirgin farklılaşmalar oluşmuştur. Örneğin değerlerle ilgili ünitenin ismi değiştirilmiştir. Nitekim 2010 ODKAB öğretim programı 9. sınıf “Ahlak ve Değerler” öğrenme alanındaki “Değerler” ünitesi, 2018 ODKAB öğretim programında 9. sınıf düzeyinde “Gençlik ve Değerler” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu tür farklılaşmalara rağmen her iki programda da korunan ortak birtakım noktalar bulunmaktadır. Örneğin her iki öğretim programında da “kök değerler” ifadesi kullanılmıştır. Ancak, 2010 ODKAB öğretim programında kök değerler olarak İslam kaynaklı bütün dinsel oluşumları kuşatacak değerlerin öne çıkarıldığı belirtilirken 2018 ODKAB öğretim programında daha çok evrensel olarak nitelendirilebilecek değerler vurgulanmıştır. 2010 ODKAB öğretim programında İslam kaynaklı oluşumları bir araya getiren ve “kök değerler” olarak ifade edilen değerlerin neler olduğu açıkça belirtilmemiş, inanç, ibadet ve ahlak alanlarıyla ilgili kök değerlerin bütün Müslümanları birleştiren ortak paydalar olmasına özen gösterildiği ifade edilmiştir (MEB, 2010, s. 10). 2018 ODKAB öğretim programında verilen kök değerlerin hem kendi başlarına hem de ilişkili olduğu alt değerler ve diğer kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacağı belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 3). Alt değerler ve diğer kök değerler ifadesinden hareketle, değerlerin sadece belirtilen kök değerlerle sınırlandırılmadığı söylenebilir. Bununla birlikte alt ve diğer kök değerlerin hangi değerler olduğu açıkça ifade edilmemiştir. Ayrıca programlarda kök değerlerin hangi ölçütlere göre seçildiği konusuna da bir açıklık getirilmemiştir. Ortaöğretim kademesinde DKAB dersinin yanı sıra tarih, coğrafya gibi derslerin 2018 öğretim programlarında da aynı kök değerlere (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) yer verilmiştir. Öğretim programlarında kök değerlerin belirlenmiş ve tüm programlarda ortaklaştırılmış olması ile eğitim sistemi içinde bütünlük oluşturulmaya çalışıldığı ifade edilmiştir (Meydan, 2019, s. 13).

1. Değerin Tanımı, Önemi ve Değerlerin Sınıflandırılması

Sosyokültürel olgular coğrafya ve kültüre göre farklılaşabilmektedir. Değer olgusu bu gerçekten bağımsız değildir. Değere bakışın farklı olması, değerler eğitimi yaklaşımlarını değerlerin tanımı ve öne çıkarılan değerler konusunda farklılaştırmıştır. Bu kapsamda, örneğin, değer aktarma yaklaşımlarına göre değerler, sosyal ve kültürel olarak kabul görmüş standartlar ya da davranış kurallarıdır (Yiğittir & Kaymakçı, 2012, ss. 50-51). Değer aktarma yaklaşımlarında birtakım değerlerin evrensel ve kesin olduğu düşüncesi öne çıkarılmaktadır. Bu sebeple öğrenciye kazandırılması gereken belli değerler listesi bulunmaktadır. Değer gerçekleştirme yaklaşımlarında bireyin kendi değerlerini bizzat kendisinin seçip inşa etmesi gerektiği düşüncesi öne çıkarıldığı için belli bir değer tanımı ve değer listesi

bulunmamaktadır. Bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarında ise belli değerler listesi bulunmakla birlikte, uygulama sürecinde değer aktarma yaklaşımlarından farklılaşmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen 2010 ODKAB öğretim programında ahlak ve değer kavramları ayrı ayrı tanımlanmış ve birbirleriyle ilişkileri üzerinde durulmuştur. Buna göre “Ahlak, bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda buldukları davranış biçimleri ve kuralları”; değer ise “yüksek, yararlı ve manevi nitelikler” ya da “...bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar” olarak tanımlanmıştır (MEB, 2010, ss. 17, 28). 2018 ODKAB öğretim programında ise değer kavramı “değerlerimiz” şeklinde ele alınarak, “... bizi biz yapan ...”, “temel insani özelliklerimizi oluşturan...”, “... bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu ...”, “... öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamı”, “... toplumumuzun milli ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarımıza aktaracağımız öz mirasımız” olarak işlenmiştir (MEB, 2018, ss. 2-3). Görüldüğü üzere 2010 ODKAB öğretim programında daha genel ve nesnel; 2018 ODKAB öğretim programında ise daha biz eksenli ve öznel bir değer vurgusu bulunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu programların değer kavramını doğrudan tanımlaması, değerleri tanımlama açısından programların değerleri telkin yaklaşımına yakın durduğu şeklinde anlaşılabilir. Nitekim değerleri telkin yaklaşımında değerlerin tanımı ve sınırları açık şekilde belirlenmektedir (Aslan, 2021, ss. 27-40).

2010 ODKAB öğretim programında birey ve toplum gelişiminde değerlerin önemli olduğu belirtilmiştir. DKAB dersi öğretim programının “Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bir birey olarak yetişmesini önemseydiği”; “Öğrencilerin toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmasını sağlamayı amaçladığı” belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 11). “Ahlak ve Değerler” öğrenme alanıyla, öğrencilerin “... değerlerin ne olduğunu, dinin değerlerin oluşumundaki etkisini, kişilik ve toplumsal gelişimde değerlerin etkisini ...”; “... hak ve özgürlüklerin kullanımını, barış içinde yaşamayı, affetme ve bağışlamayı öğretmenin amaçlandığı” ifade edilmiştir (MEB, 2010, ss. 17-18). 2018 programında ise “değerlerimiz”, karşılaştığımız problemlerle baş etmek için harekete geçmemizi sağlayan gücün kaynağı olarak nitelendirilmiş; toplumun geleceğinin değerlerini benimsemiş bireylere bağlı olduğu ifade edilmiştir (MEB, 2018, ss. 2-3). Her iki programda da birey ve toplum açısından değerlerin önemli olduğu konusundaki düşüncenin devam ettirildiği görülmektedir. Söz konusu öğretim programlarında değerlerin öneminden bahsedilirken birey ve topluma eşit değerlikli bir perspektifle vurgu yapılmasından hareketle, programların bu yönüyle daha sentezci değerler eğitimi yaklaşımlarına yakın durduğu söylenebilir.

2010 ODKAB öğretim programında değerler milli, ahlaki, insani ve kültürel değerler şeklinde sınıflandırılmıştır (MEB, 2010, s. 11). Bununla birlikte programın vizyonunda “demokratik değerler” (MEB, 2010, s. 9); genel amaçlarında “evrensel değerler” (MEB, 2010, s. 13); 9. sınıf “Ahlak ve Değerler” öğrenme alanı kazanımlarında “dini değerler” (MEB, 2010, s. 36) ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. 2018 ODKAB öğretim programında da değerler milli, manevi, ahlaki, insani ve kültürel değerler şeklinde sınıflandırılmıştır (MEB, 2018, ss. 8-9). Bunun yanı sıra “etik değerler” ifadesine de yer verildiği görülmektedir (MEB, 2018, s. 4). Aynı programda “ahlaki değerler” ve “etik değerler” ifadesinin birlikte

kullanılması dikkat çekici bir unsur olarak değerlendirilebilir. Çünkü ahlak ve etik kavramlarının bazen eş bazen de yakın anlamlı olarak birbirlerinin yerine kullanıldıkları ifade edilmektedir (Mahmutoğlu, 2009, s. 225; Yıldız, 2008-2010, s. 23). Ayrıca değerlerin sınıflandırılmasıyla ilgili milli, ahlaki, insani, kültürel şeklindeki sınıflandırmaya her iki öğretim programında da yer verilmiş olması, programlar arasında değerlerin sınıflandırılması konusunda bir devamlılık olduğunu ima edebilir. Bu durum 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 2. maddesinde işaret edilen milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel şeklindeki sınıflandırmayla ilgili görülmektedir. Ayrıca 2010 ODKAB öğretim programında yer verilen demokratik değerler, evrensel değerler ve dini değerler ifadelerine 2018 ODKAB öğretim programında yer verilmeyerek, manevi değerlerden söz edilmesi ve etik değerlerden bahsedilmesi programlar arasında değerleri sınıflandırma konusunda farklılıklar olduğunu göstermektedir.

2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarında değerlerin sınıflandırılmasına yer verilmiş olmakla birlikte programlarda yer verilen değerlerin nasıl bir yaklaşımla gruplandırıldığı açık bir şekilde belirtilmemiştir. Değerleri daha kolay anlayabilme, değerler hakkında fikir üretebilme ve öğrenmeyi kolaylaştırma vb. açılardan değerlerin sınıflandırılması önemlidir. Bu sebeple değerlerin sınırlarının net bir şekilde belirlenmesi, hangi değerlerin milli, ahlaki, insani, kültürel vb. olduğunun açıklanması, buna ilişkin gruplandırmaların temellendirilerek yapılması, öğretmen ve öğrencilerin konuyu net olarak anlamalarına belli ölçülerde katkı sağlayabilir. Nitekim DKAB dersini alan ortaöğretim kademesindeki öğrencilerin görüşleri alınarak yapılan bir araştırmada öğrencilerin en az sahip oldukları kazanım olarak "Dini ve ahlaki değerlerin kişilik gelişimdeki etkisini açıklama" kazanımını söylemesi bu düşüncüyü destekler niteliktedir (Akto, 2010, ss. 111-112). Öğrencilerin bu kazanımı gerçekleştirme noktasında zorlanma sebeplerinden biri ahlaki ve dini değer derken hangi değerlerden söz edildiği ile ilgili net bir cevaba ulaşamamaları olabilir.

Özetle söylemek gerekirse, programlarda ahlaki, kültürel, evrensel vb. değerlere yer verilmesi, insan ve toplum vurgusunun daha da belirginleştirilmesi programlarda son yıllarda öne çıkarılmaya çalışılan çoğulcu yaklaşımın bir yansıması sayılabilir (Parlak, 2011, s. 137). Diğer yandan değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarının çoğulcu anlayışlara yakın olması sebebiyle 2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarının değerleri sınıflandırma açısından değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarına yakın durduğu söylenebilir. Bununla birlikte değerle ilgili yapılan doğrudan birtakım sınırlandırmalar söz konusu öğretim programlarını değer aktarma/değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımlarına yaklaştırmıştır.

2. Öne Çıkarılan Değerler

Değerler eğitimi yaklaşımlarına öğretim sürecinde öne çıkardıkları değerler açısından bakıldığında, değer aktarma yaklaşımlarında toplum tarafından benimsenen değerlerin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülür. Burada her toplumun öne çıkardığı değerlerin farklı olması sebebiyle listelenen değerler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Buna karşın daha modern yaklaşımlardan olan örneğin değer geliştirme yaklaşımlarında ise değer listesi bulunmamaktadır. Bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarında adalet, sorumluluk, saygı, dürüstlük, eşitlik, yardımseverlik, hoşgörü ve demokrasi vb. değerler öne çıkarılmaktadır. Görüldüğü gibi yaklaşımlar bazında değerler listeleri sunup sunmama noktasında net bir konsensüs bulunmamaktadır.

İncelenen öğretim programlarında birtakım değerlerin açıkça zikredildiği ve program rehberliğinde nasıl işleneceğine dair aydınlatıcı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Programlarda doğrudan verilen değerlerin yanı sıra dolaylı olarak da bazı değerlere yer verilmiştir. Programlarda dolaylı olarak yer verilen değerler, değerler listesinde verilmediği halde programın farklı kısımlarında bahsedilen değerlerdir. Örneğin 2010 ODKAB öğretim programında değerler listesinde “aile kurumuna önem verme” şeklinde doğrudan verilen değer, 2018 ODKAB öğretim programında 10. Sınıf “Din ve Hayat” ünitesi, “Kazanım ve Açıklamaları” başlığında verilmiştir (MEB, 2018, s. 22). 2018 ODKAB öğretim programında kök değerlerden biri olarak verilen “öz denetim” değeri, 2010 ODKAB öğretim programında 12. sınıf, “İnanç” öğrenme alanı, “Etkinlik Örnekleri” başlığında verilmiştir (MEB, 2010, s. 53). Söz konusu öğretim programlarında öğrencilere kazandırılması amaçlanan değerler şunlardır:

Tablo 1. Programlarda Yer Verilen Değerler

2010 ODKAB Öğretim Programında Verilen Değerler	Doğrudan	2018 ODKAB Öğretim Programında Verilen (Kök) Değerler	2010 ODKAB Öğretim Programında Dolaylı Olarak Verilen Değerler	2018 ODKAB Öğretim Programında Dolaylı Olarak Verilen Değerler
Adil olma	-	Adalet	-	-
Aile kurumuna önem verme	-	-	-	Aile kurumuna önem verme
-	-	Öz denetim	Öz denetim	-
Bağımsızlık	-	-	-	-
Bilimsellik	-	-	-	-
-	-	-	Tevekkül	-
Çalışkanlık	-	-	-	-
Dayanışma	-	-	-	-
-	-	-	Vefa	-
Ölçülülük	-	-	-	-
Yumuşak huyluluk	-	-	-	-
-	-	-	Affetme	-
-	-	-	Bağışlama	-
-	-	-	Merhamet	-
Güvenilir olmak	-	-	-	-
Kanaat	-	-	-	-
-	-	-	-	Hikmet
-	-	-	-	Şecaat
Cömertlik	-	-	-	-
Sabır	-	Sabır	-	-
Samimiyet	-	-	-	Samimiyet
Güven	-	-	-	-
Namuslu olmak	-	-	-	-
-	-	-	-	İffet
Alçak gönüllülük	-	-	-	-
Sözünde durmak	-	-	-	-
Emanete riayet etmek	-	-	-	-
Hakikat sevgisi	-	-	-	-
Kardeşlik	-	-	-	Kardeşlik
-	-	-	Arkadaşlık	Arkadaşlık
Duyarlılık	-	-	-	-
Doğruluk	-	-	-	-
-	-	Dostluk	Dostluk	-
Dürüstlük	-	Dürüstlük	-	-
Estetik duyarlılık	-	-	-	Estetik duyarlılık
Hoşgörü	-	-	-	-
Misafirperverlik	-	-	-	-

Tablo 1. Devamı

2010 ODKAB Öğretim Programında Doğrudan Verilen Değerler	2018 ODKAB Öğretim Programında Doğrudan Verilen (Kök) Değerler	2010 ODKAB Öğretim Programında Dolaylı Olarak Verilen Değerler	2018 ODKAB Öğretim Programında Dolaylı Olarak Verilen Değerler
Sağlıklı olmaya önem verme	-	-	Sağlık
Saygı	Saygı	-	-
Sevgi	Sevgi	-	-
Sorumluluk	Sorumluluk	-	-
Temizlik	-	-	-
-	-	Vatan	Vatan
-	-	Millet	Millet
-	-	Bayrak	Bayrak
-	-	Şehit	Şehitlik
-	-	Gazi	Gazilik
Vatanseverlik	Vatanseverlik	-	-
Yardımseverlik	Yardımseverlik	-	-
Paylaşımçı olmak	-	-	-
-	-	Diğergamlık	-
Fedakârlık	-	-	-

Tabloda görüldüğü üzere 2010 ODKAB öğretim programında 35 değer listelenmiştir (MEB, 2010, ss. 13-14). 2018 ODKAB öğretim programında ise 7 tanesi 2010 programında geçen aynı değerler olmak üzere toplamda 10 değere yer verilmiştir (MEB, 2018, ss. 3, 8). İlk programda “saygı” değeri detaylandırılmış; insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygı din öğretiminde öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken hususlar olarak zikredilmiş; öğrenciler bu çerçevede davranmaya teşvik edilmiştir. Bu detaylandırma 2018 ODKAB öğretim programından farklı olarak, 2010 ODKAB öğretim programında insanın değişen, düşünen, sorgulayabilen, özgür bir varlık olması şeklinde açıklanmış; insanın ahlaklı olmasının ve geçmişten alınan kültürel mirası anlamasının önemli olduğu vurgulanmıştır (MEB, 2010, ss. 5-6; MEB, 2018, s. 10). “Saygı” değerinin her iki programda da korunmuş olmasının, farklılıklarla bir arada yaşamayı öğrenmeyi, toplumda birlik ve beraberliği sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir. Nitekim 2010 ODKAB öğretim programında öğrencilerin başka dinden olanlara karşı hoşgörülü ve anlayışlı davranmalarını, birlikte yaşama ve hoşgörü kültürünü özümsemelerini sağlamanın amaçlandığı ifade edilmiştir (MEB, 2010, ss. 11, 13). Nitekim “birlikte yaşama” ve “hoşgörü” kültürünün ayrımcılık, nefret, düşmanlık gibi toplumsal problemlerle mücadelede önemli olduğu söylenebilir (Osmanoğlu, 2012, s. 75). 2018 ODKAB öğretim programında farklı din, inanç ve yorumlara saygı duyan, farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmenin amaçlandığı ifade edilmiştir (MEB, 2018, s. 9). Görüldüğü gibi 2010 ODKAB öğretim programında doğrudan ifade edilen “hoşgörü” değerine 2018 ODKAB öğretim programında dolaylı olarak yer verilmiştir.

2010 programında ünitelerin işlenişinde sadece “Ahlak ve Değerler” öğrenme alanında değil, bütün öğrenme alanları ve ünitelerin “Açıklamalar” başlığında “öncelikle verilecek” değerler ile beceriler belirtilmiştir. 2018 ODKAB öğretim programında ise 11. ve 12. sınıf düzeylerinde verilen iki ünite dışındaki bütün ünitelerin “Kazanım ve Açıklamaları” başlığında, işlenen ünitelerde kazandırılması istenen becerilerin neler olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte 2010 ODKAB öğretim programından farklı olarak 2018 ODKAB öğretim programında değerlere her üniteye yer verilmemiştir. Bilindiği üzere

her toplumun benimseyerek öne çıkardığı değerlerde farklılıklar olabilir. Bununla beraber dürüstlük, adalet, sabır, sorumluluk gibi değerler tüm toplumlarda genel olarak iyi kabul edilen değerlerdir. 2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarında da bu değerlere yer verilmiştir. Buradan hareketle her iki programda da evrensel olarak nitelendirilen değerlere yer verildiği söylenebilir.

2018 ODKAB öğretim programında “Programın Temel Felsefesi ve Genel Amaçları” başlığında öğrencilerin “İslam dininin; kültürümüz, dilimiz, sanatımız, örf ve âdetlerimiz üzerindeki etkisini fark etmeleri” ve “Türk-İslam kültürünün oluşmasına etki eden bazı önemli şahsiyetleri tanımalarının” amaçlandığı ifade edilmiştir (MEB, 2018, ss. 8-9). Ayrıca 9. sınıf “Gençlik ve Değerler” ünitesi kazanım açıklamalarında değerlerin oluşumunda din, örf ve âdetlerin etkisine yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 18). Geçmişten alınan miras olarak ifade edilen değerlerimizin köklerinin geleneklerimiz ve dünümüzün içinde olduğu, gövdesi ve dallarının bu köklerden beslenerek bugünümüze ve yarınlarımıza uzandığı belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 2). Gelenek ifadesi din, kültür, tarih, sanat vb. birçok alanı çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte din, örf ve âdet ile gelenek gibi kavramların öne çıkarılması sebebiyle her iki öğretim programında da değerler eğitimi bağlamında toplumsal hassasiyetlerin vurgulandığı söylenebilir.

İncelenen öğretim programlarında İslam dininin kültürümüz, örf ve âdetlerimiz vb. üzerindeki etkisiyle ilgili söylemin tekrarlanması programlar arasında bir devamlılık olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türk-İslam kültürünün öne çıkarılması kendi tarihsel sürecimizin dikkate alınarak, birlik ve beraberliğimizin devamını sağlamaya yönelik bir söylem olarak yorumlanabilir. Nitekim 2018 ODKAB öğretim programı 9. sınıf “Gençlik ve Değerler” ünitesinde İslam düşüncesinde öne çıkan ve temel değerler olarak nitelendirilen adalet, hikmet, iffet ve şecaat değerlerine yer verilmesi söz konusu öğretim programında değerlerin İslam diniyle bağlantılı olarak ele alındığı şeklinde yorumlanabilir. 2018 ODKAB öğretim programında 12. sınıf “Anadolu’da İslam” ünitesi “Kazanım ve Açıklamaları” başlığında Türklerin Müslüman olma süreci ile dini anlayış ve kültürümüzün oluşmasında etkili olduğu ifade edilen Ebu Hanife, Mevlâna, Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ahi Evran gibi şahsiyetler “ortak değerimiz” olarak verilmiştir (MEB, 2018, s. 31). Bu tür hassasiyetler öğretim programlarını şekillendiren toplumsal gerçekliği anlama bakımından önemlidir. 2010 ODKAB öğretim programında 9. sınıf düzeyinde “İslamiyet ve Türkler” ünitesi işlenirken Türklerin Müslümanlaşma süreci, bu süreçte öne çıkan şahsiyetler, onların bıraktığı eserler farklı yönleriyle öğretime konu edilmiştir. Bu noktada öğretim sürecinde bu ünite “öncelikle verilecek değerler” bağlamında “kültürel mirasa saygı” etrafında işlenmiştir. Program hazırlayıcıların saygıyı ele alırken Türklerin Müslüman olma sürecinde yaşanan gelişmeleri, bu süreçte oluşan eserleri, isimleri ve onların bıraktığı mirası anlama konusunda saygıyı öne çıkarması, bu değerlerin çok yönlü ele aldığını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Programların toplumsal temellerini anlama noktasında öne çıkarılan önemli kavramların başında “kök değerler” söylemi gelmektedir. Nitekim her iki programda da kök değerler ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte 2010 ODKAB öğretim programında kök değerler olarak İslam kaynaklı bütün dinsel oluşumları kuşatacak değerlerin öne çıkarıldığı ifade edilirken, 2018 ODKAB öğretim programında daha çok evrensel olarak nitelendirilebilecek değerler vurgulanmıştır. Bununla birlikte, 2010 ODKAB öğretim programında İslam kaynaklı oluşumları bir araya getiren ve “kök değerler” olarak

ifade edilen ortak değerlerin neler olduğu açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak burada İslam dini ekseninde gelişen hassasiyetlerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Nitekim 2010 ODKAB öğretim programı “Hz. Muhammed (sav)” öğrenme alanında Ehl-i Beyt sevgisi; “Vahiy ve Akıl” öğrenme alanında İslam düşüncesindeki itikadî ve fikhî yorumlarla, kültürümüzde etkili olan tasavvufî yorumlara; “Din, Kültür ve Medeniyet” öğrenme alanında Yunus Emre, Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli vb. kişilere yer verildiği görülmektedir (MEB, 2010, ss. 63, 64, 67). Buradan hareketle farklı kesimlerin önemseydiği isimlerle, birleştirici İslami değerlerin bir araya getirilmesiyle “biz bilinci” oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir (Osmanoğlu, 2014, s. 218).

Söz konusu öğretim programında inanç, ibadet ve ahlak alanlarıyla ilgili olan kök değerlerin bütün Müslümanları birleştiren ortak paydalar olmasına özen gösterildiği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 10). “İnanç” öğrenme alanı, farklı sınıf düzeylerinde “öncelikle verilecek değerler” olarak bilimsellik, sorumluluk, güven, saygı, sevgi, tevekkül, sabır, vefa değerlerine yer verilmiştir. “İbadet” öğrenme alanı, farklı sınıf düzeylerinde “öncelikle verilecek değerler” olarak temizlik, duyarlılık, sorumluluk, samimiyet, güven, doğruluk, dürüstlük, sabır, diğergamlık, yardımlaşma, dayanışma, bağışlamak, affetmek, hoşgörü değerlerine yer verilmiştir. “Ahlak ve Değerler” öğrenme alanı, farklı sınıf düzeylerinde “öncelikle yer verilecek değerler” olarak dayanışma, duyarlılık, hoşgörü, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, güven, adil olma, bağımsızlık, dayanışma, aile birliğine önem verme, kardeşlik değerlerine yer verilmiştir. Söz konusu öğrenme alanlarında yer verilen değerlerden saygı, sabır, hoşgörü ve kardeşlik değerlerinin İslam kaynaklı oluşumları bir araya getiren değerler olduğu düşünülebilir. Şu hâlde 2010 ODKAB öğretim programında “öğrenme alanları” bağlamında “öncelikle verilecek değerler” kavrayışında hem İslam eksenli oluşumları birleştirme hem de daha insani vurgularda birleşme kaygısı güdüldüğü söylenebilir.

2018 ODKAB öğretim programında verilen kök değerlerin hem kendi başlarına hem de ilişkili olduğu alt değerler ve diğer kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacağı ifade edilmiştir (MEB, 2018, s. 3). Alt değerler ve diğer kök değerler ifadesinden hareketle değerlerin sadece belirtilen kök değerlerle sınırlandırılmadığı söylenebilir. Bununla birlikte alt ve diğer kök değerlerin hangi değerler olduğu açıkça ifadelendirilmemiştir. Ayrıca programlarda kök değerlerin hangi ölçütlere göre seçildiği konusuna da bir açıklık getirilmemiştir. Ortaöğretim kademesinde DKAB dersinin yanı sıra coğrafya, tarih gibi derslerin 2018 öğretim programlarında da aynı kök değerlere (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) yer verilmiştir. Öğretim programlarında kök değerlerin belirlenmiş ve tüm programlarda ortaklaştırılmış olması ile eğitim sistemi içerisinde bütünlük oluşturulmaya çalışıldığı ifade edilmiştir (Meydan, 2019, s. 13).

Söz konusu kök değerlerin derslerde ne ölçüde öğrenildiğine dair 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane ve Trabzon illerinde farklı branşlarda görev yapan 67 öğretmenin görüşlerinin alındığı bir çalışma yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler vatanseverlik, sevgi, dostluk, saygı, yardımseverlik ve adalet değerlerinin öğrencilere büyük oranda öğretildiği; sabır, sorumluluk ve dürüstlük değerlerinin kısmen verildiği; öz denetim değerinin öğretilmesinde ciddi anlamda eksiklik olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir (Topal, 2019, ss. 245, 253).

Sonuç olarak 2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarında kök değerler kavrayışı etrafında, kimi dini-toplumsal hassasiyetlerle belirginleşen belli değerlerin listelenmiş olması sebebiyle söz konusu öğretim programlarının değer aktarma/değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımlarına yakın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte programların öğrenci merkezli olması, değerler listesinde milli ve evrensel değerlere birlikte yer verilmesi, yani bir yandan Türk-İslam kültür ve medeniyet birikimini eksene alması diğer yandan evrensel insan gerçekliğinin gerektirdiği temel değerleri çok yönlü olarak öğretime konu etmeye çalışması sebebiyle bütüncül yaklaşımlara yaklaştırılması daha anlamlı görünmektedir.

3. Öğretmene Bakış

Öğretim programlarının uygulayıcısı öğretmenlerdir. Bu sebeple değerler eğitimi sürecinde, öğretim programlarında öğretmenin sahip olması gereken nitelikler, öğretmene verilen rol ve görevler ile öğretmenden beklenenlerin incelenmesi anlamlıdır. Bilindiği gibi değer aktarma/değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımlarında öğretmen merkezli bir değer öğretimi anlayışı öngörülmektedir. Öğretmen sınıfta mutlak otorite ve bilginin kaynağıdır. Değer, öğretmenin değer olarak belirttikleridir. Bu ilke öğretmenlerin, öğrencilerin tutum ve davranışlarında oldukça etkili olduğu, birçok öğretmenin değerleri aktarırken tarafsız davranamayacağı düşüncesiyle temellendirilmeye çalışılmaktadır (Aktepe & Tahiroğlu, 2016, s. 365; Turan & Ulusoy, 2016, s. 106). Değer aktarma yaklaşımlarından biri olan değerleri telkin yaklaşımında öğretmen, öğrencilerden belli değerleri öğrenerek benimsemelerini ister. Öğretmenin görevi, öğrencilerin kazanmasını istedikleri değerleri kabullenmelerini sağlayacak yaşantılar oluşturmaktır. Öğretmenler söz ve davranışlarıyla, kızmaları ya da gülümsemeleriyle, verdikleri ödül veya cezalarla hangi değere önem verdiklerini işaret ederler (Aktepe & Tahiroğlu, 2016, s. 365). Ayrıca öğretmenler yapılan hataları düzelterek doğruyu gösteren ve öğrencilerin kazanması gereken değerleri açıklayan konumundadır (Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 172). Buna karşın değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarında ise öğretmen rehber konumundadır. Öğretmenin görevi, öğrencilerin kendi değerlerini oluşturarak etkili bir insan olmalarını ve karşılaşacakları durumlarla baş edebilmelerini sağlamaya çalışmaktır (Akbaş, 2008, s. 12). Bütüncül yaklaşımlarda öğretmene ortam düzenleyici, model olma gibi rol ve görevler verilmektedir. Bütüncül yaklaşımlardan biri olarak nitelendirilen adil topluluk okullarında öğretmenin düşüncesi tek ölçüt değil, farklı düşüncelerden biri olarak sunulmalıdır. Öğretmenin görevi demokratik bir ortam oluşturmaktır (Aktepe & Tahiroğlu, 2016, s. 374). Bütüncül yaklaşımlardan bir diğeri olarak nitelendirilen karakter eğitimi yaklaşımında ise öğretmenin, değerlerin öğretiminde doğrudan ve etkin rol alması gerektiği düşüncesi savunulmuştur (Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 186).

2010 ODKAB öğretim programının uygulanışında, öğretmenin rehber konumunda olduğu belirtilmiştir. Öğretmenin rehberliği "... öğrencilere etkinliklerdeki bilgileri aktarırken, açıklarken ve onları hiyerarşik olarak daha üst düzeydeki düşüncelerle ilişkilendirirken rehberlik etmesi" şeklinde açıklanmıştır (MEB, 2010, s. 24). Bu rehberlik kapsamında öğrencilere kazandırılması gereken değer, bilgi ve becerileri öğretmenlerin önce kendisinin uygulaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, örneğin "saygı" değeri çerçevesinde davranmaya öncelikle öğretmenin özen göstermesi gerektiği ifade edilmiştir (MEB, 2010, s. 10). Ayrıca "Öğretmen Bilgi Notları" başlığında yer verilen tartışma yönteminin uygulanışı esnasında öğretmenin her çeşit görüşe açık olması, sinirli ve sabırsız bir tutum sergilememesi

gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 94). Söz konusu öğretim programında listelenen değerler arasında “sabır” değerine yer verilmesi ile öğretmenden sabırlı olmasının istenmesi oldukça anlamlıdır. Bu durum programda öğrencilere kazandırılmak istenen değerleri öncelikle öğretmenin uygulaması gerektiği düşüncesini desteklemektedir. 2018 ODKAB öğretim programında da öğretmenin rehber konumunda olduğu ifade edilmiştir (MEB, 2018, s. 8). 2010 ODKAB öğretim programından farklı olarak 2018 ODKAB öğretim programında bir açıklamaya yer verilmiştir. Buna göre program hazırlanırken, program ve haftalık ders çizelgelerine yönelik öğretmen görüşlerinin toplanarak, öğretmenlerden oluşan bir grup tarafından değerlendirildiği belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 7). Öğretmenlerin görüş ve eleştirilerinin dikkate alınması, program hazırlayıcıların öğretmeni önemseydiğini göstermektedir.

2010 ODKAB öğretim programında ünitelerin işleniş sırası ve süresiyle ilgili olarak zümre öğretmenlerince öğrenci özellikleri, ortam ve çevre şartlarına uygun düzenlemelerin yapılabileceği belirtilmiştir. Öğrenci düzeyi ve çevre şartlarını dikkate almak şartıyla, etkinliklerde farklı ünitelerin birbirleriyle bağlantılı kazanımlarının beraber ele alınabileceği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 9). Abdest, teyemmüm, namaz gibi konularda mezheplerin farklı uygulamalarının ihtiyaç duyulması hâlinde öğretmenler tarafından açıklanabileceği ifade edilmiştir (MEB, 2010, s. 10). Ayrıca programda birer örnek ve öneri niteliğinde verildiği ifade edilen etkinliklerin öğretmenler tarafından aynen uygulanabileceği gibi, etkinliklerde ekleme ya da çıkarmalar yapılabileceği veya kazanım, içerik, öğrenci ilgi ve ihtiyaçlarıyla, çevresel özelliklere dikkat etmek koşuluyla başka etkinlikler de yapılabileceği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 19). Görüldüğü gibi 2010 ODKAB öğretim programında öğretmenlere belli konularda esneklikler tanınmıştır. 2018 ODKAB öğretim programında da ünitelerin işleniş sırası ve süresiyle ilgili zümre öğretmenlerince öğrenci seviyesi ve çevre şartlarına uygun planlama yapılabileceği belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 10). Abdest, teyemmüm, namaz gibi ibadetlerin öğretiminde mezheplerin farklı anlayış ve uygulamalarıyla ilgili olarak ihtiyaç duyulması hâlinde öğretmenler tarafından açıklanabileceği ifade edilmiştir (MEB, 2018, s. 9). 2010 ODKAB öğretim programında öğretmenlere tanınan esnekliğin 2018 ODKAB programında da devam ettirildiği ve bu konuda programlar arasında bir devamlılık olduğu görülmektedir. Söz konusu öğretim programlarında ibadetler bazında oluşan uygulama farklılıkları noktasında öğretmen rehberliğine bırakılan konularda olduğu gibi, farklı bireysel ve toplumsal değerlerin işlenişinde öğretmenlerin yöntem ve teknik seçimi ile araç gereç kullanımında öğrenci merkezli anlayışların işe koşulmasına dönük esneklikler tanındığı söylenebilir.

2010 ODKAB öğretim programında öğretmenden öğrencilerin işini kolaylaştırması, kaynaklara ulaşma ve kaynaklardan yararlanmalarına katkı sağlaması, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini sağlaması ve kendilerini değerlendirmeleri konusunda öğrencileri özendirmesi vurgusuna yer verilmiştir (MEB, 2010, s. 20). Öğretmenin öğrencilere yol gösteren, önerilerde bulunan, açıklamalar yapan, fikir veren, öğrenme sürecine öğrencilerin aktif katılımını sağlayan, öğrenmeyi kolaylaştıran olması gerektiği belirtilmiştir. Öğretmenin öğrencilere, öğrenmeyi öğrenecekleri ipuçları vermesi, uygun fırsatlar sağlaması, onları güdülemesi, pekiştiricilerle öğrenmenin kalıcılığını artırması ve öğrenciye dönüt vermesi gerektiğinden bahsedilmiştir (MEB, 2010, s. 21). Öğretmenin motive edici, öğrenmekten bıkmayan, sürekli araştıran özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 24). Farklı sınıf ve öğrenme alanlarının “Etkinlik Örnekleri” başlıklarında öğretmenin yapması gerekenlere yer verilmiştir (MEB, 2010, ss. 35, 42, 55). Bu kapsamda farklı ünitelerin işlenişinde, öğretmenlerin hangi ayet

ve hadisleri kullanarak, nasıl ders işleyebileceğiyle ilgili birçok referans bilgi verilmiştir. “Öğretmen Bilgi Notları” başlığında yer verilen yöntem ve tekniklerin uygulanmasında öğretmenlerin yapması ve dikkat etmesi gerekenler belirtilmiştir. Burada değerlerle ilgili konuların işlenişinde öğretmenlere hangi yöntem ve tekniklerin nasıl kullanılacağıyla ilgili yönlendirici ve rehberlik niteliğinde bilgiler verilmiştir. Bu çerçevede programda öğretmenlere değerler eğitiminde kullanılmak üzere çeşitli değerler eğitimi yaklaşımları tanıtılmış ve buna ilişkin örnekler verilmiştir.

2010 ODKAB öğretim programında öğretmene kolaylaştırıcı, ortam düzenleyici, yol gösterici, teşvik ve motive edici roller verildiği görülmektedir. 2010 ODKAB öğretim programında öğretmene verilen rol ve görevlerden hareketle, söz konusu öğretim programının öğretmene bakış konusunda değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarına; demokratik öğrenme ortamı oluşturması noktasında öğretmene yüklediği nitelikler bakımından bütüncül yaklaşımlara yakın durduğu söylenebilir. Benzer biçimde 2018 programında da eğitim öğretim sürecinde çeşitliliğin sağlanmasında öğretmene öncelik verildiği belirtilmiş, bu kapsamda öğretmenden özgün ve yaratıcı olması beklendiği vurgulanmıştır (MEB, 2018, s. 5). Öğretmeden programın amaç ve kazanımlarını gerçekleştirme sürecinde gerekli ortam ve imkânları sunarak, öğrenme sürecine rehberlik etmesi istenmiştir. Gelişimin bir bütün olduğundan bahsedilerek öğretmenden, öğrencinin edindiği kazanımın gelişiminde başka bir alanı da etkileyeceği hususunu dikkate alması ve öğrencinin kritik dönemlerinde daha duyarlı olması gerektiği ifade edilmiştir (MEB, 2018, ss. 6, 11).

Görüldüğü gibi 2018 ODKAB öğretim programında öğretmenin, öğrenciyi tanıma noktasında öğrencilerin gelişim özelliklerini, ilkelerini, sınırlarını bilerek, öğretim sürecini bunlara dikkat ederek düzenlemesi, bunu yaparken de özgün olması gerektiği ifade edilmiştir. Söz konusu öğretim programı öğretmeni yenilikçi, dinamik ve gelişimi merkeze alan bir rehber olarak ele almıştır. Değer gerçekleştirme yaklaşımlarında öğretmen rehber konumunda; bütüncül yaklaşımlarından biri olan karakter eğitiminde ise öğretmen, değerleri kazandırma sürecinde aktif, rehber ve öğrenciyeye yol gösterici bir konumdadır. Bu sebeple programda öğretmene verilen rol ve görevlerden hareketle 2018 ODKAB öğretim programının öğretmen tasavvuru açısından, değerler eğitimi yaklaşımlarından değer gerçekleştirme yaklaşımları ile bütüncül yaklaşımlara yakın olduğu söylenebilir.

4. Öğrenciye Bakış

Yetiştirilmek istenen insan tasavvurunu göstermesi bakımından, değerler eğitimi yaklaşımlarının öğrenciye bakışının incelenmesi anlamlıdır. Çünkü değerler eğitimi yaklaşımlarının öğrenciye bakışı, değerler eğitiminin uygulanma sürecini etkileyen faktörlerden biridir. Değer aktarma ya da değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımlarında öğrenciler, toplum tarafından belirlenen değerlerin bir bakıma pasif alıcısı konumundadır. Öğrencilerden, toplum tarafından önemsenen, belli değerleri sorgulamadan, değer hakkında fikir üretmeden öğrenmeleri, değerlerle ilgili örnekleri bilip takdir etmeleri beklenmektedir (Meydan, 2014, s. 99). Buna karşın değer gerçekleştirme ya da değer geliştirme yaklaşımlarında öğrenci merkezli bir eğitim anlayışı öngörülmektedir. Bu yaklaşımda öğrenciler tartışma ve muhakeme yaparak kendi değerlerini bizzat inşa ederek benimserler. Bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarında ise öğrenciler kendi değerleriyle toplumun kararlarını karşılaştırırlar.

2010 ODKAB öğretim programında öğretmenin, her öğrenciyi kendi gerçekliği içerisinde “eşsiz” ve “biricik” olarak kabul etmesi gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2010, s. 22). Bu bağlamda programda çoklu zekânın dikkate alındığı belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 10). Öğrencilerin, bilgilerin aktarıldığı bir depo gibi görülmemesi gerektiği, bilgi ve becerilerin öğretmen tarafından öğrenciye bir paket olarak olduğu gibi aktarılamayacağı belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 12, 22). Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, öğretmenin etkinlik hazırlarken dikkat etmesi gereken hususlardan biri olarak ifade edilmiştir. Öğrencinin sadece öğretmeni dinleyerek ya da kitap okuyarak değil, arkadaşlarıyla sınıfta tartışarak, eleştirerek, kendi düşüncelerini açıklayarak, aktif şekilde öğrenme sürecine katılmaları gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 19-20). Öğrenme-öğretme etkinliklerinde bireyin özerkliğini sağlayacak pekiştiricilerle kişisel ilgi ve beklentileri yönünde ilerlemelerine yardımcı olmanın amaçlandığı; bunun için de öğrencilerin bireysel özellik ve farklılıklarına saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 22). Ayrıca öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri ile diğer gelişimsel basamaklarının göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 12).

2018 öğretim programlarının sadece bilgiyi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, beceri ve değer kazandırmayı amaçlayan bir yapıda hazırlandığı belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 1). 2018 ODKAB öğretim programında “Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları” şeklinde bir başlığa yer verilmiş; bireylerin gelişim özelliklerinin, gelişimde kritik dönemlerin, hazır bulunuşluklarının ve bireysel farklılıklarının dikkate alınarak, öğretim programlarının yapılandırıldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda programda çoklu zekâ yaklaşımının dikkate alındığı ifade edilmiştir (MEB, 2018, ss. 6, 8, 11).

Her iki öğretim programında da öğrencilerin bireysel farklılıklarına, ilgi ve ihtiyaçlarına dikkat edilmesi, öğrenme sürecine aktif katılımlarının önemsenmesi, çoklu zekâ yaklaşımına yer verilmesi açısından programlar arasında bir devamlılık olduğu görülmektedir. Öte yandan 2010 ODKAB öğretim programında öğrencilerin ders kitaplarında geçen ayet ve hadisleri ezberlemeye, yazmaya; dini uygulamalara zorlanmaması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 9-10). Benzer şekilde, 2018 ODKAB öğretim programında da öğrencilerin konularda geçen ayet ve hadisler ezberlemeye, dini duygu ve düşüncelerini açıklamaya ve bilgi sahibi oldukları dinin pratiklerini yerine getirmeye zorlanmaması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 10). Programların genel bir yaklaşım olarak öğrenci merkezliliği benimsediğini gösteren örnekler vardır. Nitekim 2010 ODKAB öğretim programında öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılmaları, belli örnek problemler etrafında düşüncelerini açıklamaları, görüş ve çözüm önerilerini savunmaları gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 10, 12). Öğrencilerin problemlerle karşı karşıya getirildiği değerler eğitimi yaklaşımları, öğrenci merkezli bir eğitim anlayışını öngören değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi 2010 ODKAB öğretim programının öğrenci merkezli bir program olduğu ifade edilmiştir (MEB, 2010, s. 22). Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda söz konusu öğretim programının öğrenciye bakış açısından değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarına yakın durduğu söylenebilir. Bununla birlikte hem öğrenci merkezli olması hem de belli değerler listesine yer verilmiş olması sebebiyle 2010 ODKAB öğretim programının bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarına yakın olduğunu söylemek de mümkündür. Benzer şekilde 2018 ODKAB öğretim programında, öğretim programlarının öğrencilerin gelişim özelliklerine, ön öğrenmelerine, bireysel farklılıklarına dikkat edilerek, öğrenci merkezli hazırlandığı ifade edilmiştir (MEB, 2018, ss. 6, 1, 8). 2018 ODKAB öğretim programında hem kök

değerlere yer verilmiş olması hem de programın öğrenci merkezli olduğunun belirtilmesi söz konusu öğretim programının değerler eğitimi yaklaşımları açısından eklettik bir yapı arz ettiğinin göstergesi sayılabilir.

5. Yöntem, Teknik ve Araç-Gereçler

Değerlerin öğretimiyle ilgili hangi yöntem, teknik ve araç-gereçlerin kullanılacağı konusunda literatürde bir uzlaşıdan söz etmek oldukça zordur (Alver & Kesicioğlu, 2019, ss. 172-173). Bununla birlikte alan yazında değerler eğitiminin hangi yöntem, teknik ve araç-gereçlerle yürütüleceği ile ilgili bazı bilgilere yer verilmiştir. Değer aktarma/değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımlarında aileler, öğretmenler vb. doğru olduğunu düşündükleri değerleri ödül, ceza, günah, sevap, azarlama, olumlu/olumsuz pekiştirme vb. kullanarak kazandırmaya çalışmaktadırlar (Aktepe & Tahiroğlu, 2016, s. 365; Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 172). Ayrıca bu yaklaşımlarda sunuş stratejisi, anlatım, hikâye, alıştırma yapma, soru-cevap gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarında ise bireyin hangi değere sahip olduğundan daha çok o değeri elde etme yolu üzerinde durulmakta örnek olay, soru-cevap, problem çözme, tartışma vb. yöntemler öne çıkarılmaktadır. Bütüncül yaklaşımlarda ise demokratik bir öğrenme ortamında değerlerin daha kolay kazandırılabilmesi düşüncesi öne çıkarılmakta, tekrar, pekiştirme ve ödüllendirmenin yapıldığı sosyal ortamların oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır (Altıntaş, 2012, s. 39).

2010 ODKAB öğretim programında öğrenme-öğretme sürecinde uygulanacak etkinliklerde öğrenci seviyesi, eğitim ortamı ve çevre şartlarına göre, öğrenciyi aktif kılacak strateji, yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda programda aktif öğrenme, öğrenmeyi öğrenme, iş birliğine dayalı öğrenme, bağımsız öğrenme gibi uygulamalar öne çıkarılmıştır (MEB, 2010, ss. 9, 20). Öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm önerilerini tartışabilecekleri demokratik bir öğrenme ortamının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 10, 22). Ayrıca uygulanacak yöntem ve tekniklerin seçiminde öğrencilerin görüş ve önerilerinin değerlendirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır (MEB, 2010, s. 21). 2010 ODKAB öğretim programının "Öğretmen Bilgi Notları" başlığında tartışma, drama, gezi-gözlem, örnek olay, problem çözme, beyin fırtınası, görüş geliştirme, altı şapkalı düşünme, ayet ve hadislerle çalışma, kavram haritaları vb. hakkında bilgiler verilmiştir (MEB, 2010, ss. 90, 93-109, 107, 110, 118).

Görüldüğü gibi 2010 ODKAB öğretim programında öğrenci merkezli, bireysel farklılıkların önemsendiği, öğrencilerin katılımıyla, onların ilgi ve beklentileri göre çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Söz konusu öğretim programının geneliyle ilgili verilen yöntem ve tekniklerle ilgili bu bilgilerin değerlerin kazandırılma sürecinde de işe koşulması gerektiği söylenebilir. Yöntem seçiminde öğrencilerin görüşlerinin önemsenmesi, problem çözme, olası çözüm önerilerini değerlendirme, böylece eleştirel düşünme becerisi kazanabilmeyi sağlamaya yönelik çeşitli yöntem ve tekniklerin anlatılması, farklı araç-gereçlerin tanıtılması, demokratik bir ortam oluşturulması gerektiği vb. düşüncesinden hareketle, değerler eğitiminde kullanılan yöntemler noktasında 2010 ODKAB öğretim programının değer gerçekleştirme yaklaşımları ile bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarına yakın durduğu söylenebilir.

2018 ODKAB öğretim programında da öğrencilerin gelişim düzeylerine, bilgi seviyelerine, eğitim ortamına ve çevre şartlarına dikkat edilerek, öğrenciyi aktif kılan strateji, yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 10). Söz konusu öğretim programında "... öğrenme sürecinde öğrencinin aktif katılımını sağlayan, öğretmenin rehberliğine imkân veren, öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşıp tartışabilecekleri ..."; "... öğrenme sürecinde ön bilgileri harekete geçiren, anlamlı öğrenmelerin gerçekleşebileceği, farklı öğrenme stillerine uygun öğrenme ortamlarının sağlanması" gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2018, s. 8).

2010 ODKAB öğretim programında öğrenme sürecinde kullanılacak yöntem ve tekniklerin nasıl kullanılacağı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Buna karşın 2018 ODKAB öğretim programında hangi yöntem ve tekniklerin nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili detaylı bir bilgi yer verilmemiştir. 2010 ODKAB öğretim programında ünitelerin işlenişinde hangi beyit ve naat'ın okunacağı belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 42, 48). 2018 ODKAB öğretim programında ünitelerde bulunan konuların özelliğın göre başta ayet ve hadisler olmak üzere şiir, hikâyeye, beyit, vecize, deyiş gibi metinlerden düzeye uygun olmasına dikkat edilerek yararlanılabileceği ifade edilmiştir (MEB, 2018, ss. 15-30). Değer aktarma yaklaşımlarında özlü sözler, hikâyeler, şiir vb. sıkça kullanıldığı ve her iki programda da hikâyelere vb. yer verilebileceği için programların değer aktarma yaklaşımlarına yakın durduğu söylenebilir. Bununla birlikte programlarda öğretmeni rehber, öğrenciyi aktif kılan yöntem ve tekniklere işaret edilmiş olması sebebiyle, yöntem bakımından tam anlamıyla geleneksel değerler eğitimi yaklaşımlarına da uymadığını, daha çok bütüncül yaklaşımlara yakın durduğunu göstermektedir.

6. Ölçme ve Değerlendirme

Her öğretim faaliyeti belli amaçlar etrafında yapılmaktadır. Ölçme değerlendirme, öğretim programlarında belirlenen hedeflerin ne ölçüde gerçekleştiğinin belirlenebilmesi, öğretim sürecindeki eksikliklerin tespit edilerek yapılan öğretimin niteliğini artırabileceği için önemlidir. Bu bağlamda değerler eğitimi konusunda da ölçme değerlendirme yapılmalıdır.

Değerler duyuşsal alana yöneliktir. Duyuşsal alanda başarı elde edebilmek için öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine dikkat edilerek, gelişim düzeylerine uygun yöntem, teknik ile araç-gereçlerin kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple değerler eğitimi verildikten sonra öğrencilerin ailede, okulda, toplumda vb. söz ve davranışlarında olumlu değişiklik olup olmadığının gözlemlenmesi verilen eğitimin niteliği konusunda fikir verebileceği için anlamlıdır. Değerler eğitimi yaklaşımlarının nasıl bir ölçme değerlendirmeyi öngördüğü konusunda literatürde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber duyuşsal özelliklerin belirlenebilmesi için rol oynama, katılıyorum/katılmıyorum, tamamlanmamış hikâyeler vb. gibi pek çok test ya da test dışı yöntem tekniklerin duyuşsal alanla ilgili ölçme değerlendirmede kullanılabileceği ifade edilmiştir (Tahiroğlu & Çetin, 2019, s. 307). Öğretim programlarında son zamanlarda genel olarak süreç odaklı ölçme değerlendirmenin öne çıkarıldığı görülmektedir.

2010 ODKAB öğretim programında "Açıklamalar" kısmında, her sınıf ve öğrenme alanında değerlendirmenin nasıl yapılacağıyla ilgili bilgi verilmiştir. Bir öneri niteliğinde olduğu belirtilen değerlendirme etkinlikleri yerine, öğrenci performansının en iyi ölçülebileceği düşünülen başka

yöntemlerin de seçilebileceği ifade edilmiştir (MEB, 2010, ss. 29, 32-59). 2010 ODKAB öğretim programında öğretmenin, "... öğrencileri çalışkan, tembel gibi kategorik ve önyargılı bakış açılarıyla değerlendirmemesi ..." gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2010, s. 22). Öğrenme sürecinin öğrenciler arasında bir yarışma ve rekabet anlayışıyla değil, paylaşma, iş birliği, dayanışma atmosferi içinde, demokratik bir öğrenme ortamında gerçekleştirilmesi ve öğretmenin öğrencilerin yararına yeni ve özgün ortamlar hazırlayabilmesi gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, ss. 22, 24). 2010 ODKAB öğretim programında öğrencilerin bilgi ve becerilerini gösterebilecekleri çoklu değerlendirme fırsatları sunulması gerektiği, öğrenen merkezli, ölçme değerlendirme yöntem ve tekniklerinin ağırlıklı olarak kullanılmasının önemli olduğu belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 205). Öğrencilerin başarılarını değerlendirirken birkaç yöntemin beraber kullanılması gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2010, s. 206).

2010 ODKAB öğrenme programında ölçme ve değerlendirme kapsamında çoktan seçmeli, kısa cevaplı, doğru yanlış gibi eşleştirmeli sorulara yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında performansa dayalı değerlendirme kapsamında açık uçlu sorulara, öğrenci ürün dosyalarına, gözlem formlarına, performans görevlerine, posterler ve projelere yer verilebileceği ifade edilmiş ve örneklerle tanıtılmıştır. Ayrıca öğrenme süreçleri hakkında bilgi edinerek öğrencilere dönütler yapabilmek için öğrencilerle görüşmeler yapılabileceği de ifade edilmiştir. Çünkü sadece öğrenme ürünü değil, aynı zamanda öğrenme sürecinin de değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumlu olmaları ve öğrendiklerinin farkında olmaları hedeflenmiştir (MEB, 2010, s. 206). Görüldüğü gibi 2010 ODKAB öğretim programında sonuç odaklı öğrenmeden çok süreç odaklı ve farklı araç-gereçler kullanarak ölçme ile öğrenci merkezli ölçme anlayışı önemslenmiştir.

Benzer vurguları 2018 programında da görmek mümkündür. Nitekim programda insanların birbirinden farklı olduğu vurgulanarak, tek tip ölçme değerlendirmenin uygun olmadığı, ölçme değerlendirme sürecinde azami çeşitlilik ve esneklik anlayışıyla hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Öğretim programının ölçme değerlendirme sürecinde hangi yöntem ve araç-gereçlerin kullanılabileceği konusunda uygulayıcılara yol gösterici nitelikte olduğu, kesin sınırlar çizmediği ifade edilmiştir. Ölçme değerlendirme çalışmalarının öğretim programının bütün bileşenleriyle uyumlu olması, tercih edilen ölçme değerlendirme yöntem ve tekniklerinde akademi standartlara uyulması gerektiği, kazanım ve açıklamaların sınırlarının esas alınması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018, s. 5). 2010 ODKAB öğretim programından farklı olarak 2018 ODKAB öğretim programında ölçme değerlendirme örneklerine yer verilmemiştir. Tüm bu verilerin ışığında incelenen her iki programda da söylem olarak ölçme değerlendirmenin öğrenci merkezli, çeşitli güncel araç-gereçlerle, süreç içerisinde yapılması gerektiği vurgulandığı anlaşılmıştır. Programın tüm ünite ve konu alanlarına yönelik bu tür kılavuz vurgularının değerlerin duyuşsal boyutu da göz önüne alındığında değer öğretimi bağlamında daha etraflıca yorumlanması ve örneklendirilmesi gerektiğine dikkat çekmek anlamlı olabilir.

Bu araştırmada Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde kullanılmış son programlar olan 2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarında değerler eğitime dair unsurların nasıl yapılandırıldığı değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmiştir. 2010 öğretim programına göre 2018 öğretim programının içerdiği değerler ve bunların öğretimi noktasında daha sadeleştirilmiş, ders

kitabı yazarlarına ve öğretmenlere belli ölçülerde esneklikler tanıyan, daha çerçeve bir yapı arz ettiği görülmüştür. Bu tür bir sadeleştirme ve esneklik çabasının son yıllarda, diğer öğretim programlarında da göze çarpması (bkz. Yıldırım, 2018; Aktay & Çetin, 2019), çerçeve esnek program anlayışın Türk milli eğitim sistemindeki yeri hakkında fikir vermektedir.

İncelenen her iki programda da değer tanımı doğrudan verilmesi, belli değerlerin öğretilmesi gerektiği noktasında kimi bireysel ve toplumsal kaygılardan hareketle somut değer listelerinin düzenlenmesi, değerlerin -kimi problemleri bir yana- belli şekillerde sınıflandırmaya çalışılması ya da bu yönde belli eğilimler oluşması neticesinde, programların değer aktarma ya da değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımlarına yaklaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, temel eğitimin farklı kademesindeki birçok öğretim programına yakındır. Bununla birlikte listelenen değerler bağlamında programlarda farklılıklar bulunduğu, programların satır aralarında öğretilecek değerlerin listelenen değerlerle sınırlı kalmadığı görülmüştür. Bu sebeple programların değer aktarma yaklaşımlarının ötesinde farklı uygulamaları da içerdiğini ve diğer değerler eğitimi yaklaşımlarıyla da belli ölçülerde ilintili olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda örneğin, değerler ve değerler eğitiminin anlam ve önemi temellendirilirken hem bireye, bireysel hak ve gelişime hem de toplumsal yapıya birlikte vurgu yapılması, aynı şekilde programları bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarına yaklaştırmıştır.

2018 ODKAB öğretim programında “kök değerler” şeklinde yer verilen değerlerle ilgili farklı sınıf düzeylerinde yapılan araştırmalarda, bazen DKAB ders kitaplarındaki okuma metinlerinde kök değerlerin yer alma durumu bazen de DKAB ders kitabı kök değerlere yer verme açısından incelenmiştir (Eker & Ünlü, 2020; Ağca & Meydan, 2022). Yapılan araştırmalarda en fazla ve en az yer verilen değerlerde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 5. sınıf DKAB ders kitabında incelenen ünitelerde en fazla yer verilen kök değer “sevgi”, en az yer verilen kök değerlerin ise “dostluk” ve “sabır” olduğu ifade edilmiştir (Eker & Ünlü, 2020, s. 71). 7. sınıf DKAB ders kitabında en fazla yer verilen kök değer “adalet”, en az yer verilen kök değer ise “sorumluluk” değeri olduğu belirtilmiştir (Ağca & Meydan, 2022). Bir başka çalışmada ise 2018 sonrası güncellenen DKAB öğretim programlarında değerler eğitimi konusunun kazanımlarda yeterince vurgulanmadığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda 9 ve 10. sınıf kazanımlarında daha az, 11 ve 12. sınıf kazanımlarında değerler eğitimiyle ilişkilendirilebilecek daha fazla kazanım bulunduğu belirtilmiştir (Yürük & Düzenli, 2021, s. 737).

İncelenen öğretim programlarında öğretmene rehber, yol gösterici, ortam düzenleyici gibi rol ve görevler verildiği görülmüştür. Öğretmene yüklenen görevlerden hareketle programların öğretmene bakış anlamında değer gerçekleştirme ve bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarına yakın durduğu söylenebilir. Her iki öğretim programında değerlerin öğretimi sürecinde kullanılacak yöntem, teknik ve araç-gereçlerle ilgili olarak problem çözme, örnek olay, beyin fırtınası, gezi-gözlem, drama vb. kullanılacağı belirtilmiştir. Bu durum söz konusu öğretim programlarının yöntemsel bileşenler bakımından değer gerçekleştirme yaklaşımlarına yakın durduğu şeklinde anlaşılabilir. Bu veri, temel eğitimin farklı kademelerinde yer alan farklı öğretim programlarının değerler eğitimi yaklaşımları noktasında kimi benzerlikler ihtiva ettiğini göstermektedir (Sosyal bilgiler dersi için bkz. Yiğittir & Kaymakçı, 2012). 2018 programında, özellikle öğrencilerin konuyu analiz edebilecekleri çalışmalar ya da etkinliklere yer verilmesinin istenmesi, söz konusu öğretim programını değer gerçekleştirme

yaklaşımlarına; hikâye, şiir vb. kullanılabilmesinin belirtilmesi değer aktarma yaklaşımlarına; ayet ve hadislere yer verilebileceğinin ifade edilmiş olması bütüncül değerler eğitimi yaklaşımlarına yaklaştırmıştır. Öğretim programlarında öğrenci merkezli, süreç odaklı ve çeşitli ölçme değerlendirme araçlarının kullanılmasının istenmesi, yine tümleşik yaklaşımlar bağlamında anlamlı görülmektedir.

Sonuç olarak incelenen öğretim programlarında değer tanımı, önemi, programlarda yer verilen değerler, öğretmen ve öğrenciye bakış, değerlerin kazandırılmasında işe koşulan yöntem teknik ve araç-gereçler vb. konularda bütünüyle esas alınan bir değerler eğitimi yaklaşımı bulunmamaktadır. Bu durum bir perspektif yokluğu olarak adlandırılabilir. Alan yazında temel eğitim kademesindeki farklı derslerin öğretim programlarında da benzer bir perspektif yokluğundan söz edilmiştir (Öztürk & Kafadar, 2020). Bununla beraber 2010 ODKAB öğretim programında değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarının; 2018 ODKAB öğretim programında ise karma/bütüncül yaklaşımların izlerinin yoğunlukta ya da belirgin olduğu söylenebilir. Genel olarak bakıldığında, 2010 ve 2018 ODKAB öğretim programlarında daha çok çeşitli değerler eğitimi yaklaşımlarına dönük bir arayış ve sentez çabası olduğu görülmüştür. Burada, din öğretiminde değerler eğitimine yer açarken belli bir yaklaşım yerine farklı yaklaşımları birlikte işe koşma ya da sentezleme çabasına girilecekse, bu sentez çabasının eğitimsel ve din bilimsel temellerinin iyi tartışılmasının anlamlı olacağı vurgulanabilir. Değerler eğitimi din eğitimi bağlamında ele alırken, özellikle Türk toplumunun tarihsel, kültürel geçmişine dikkat edilmesi, Türkiye’de yaşanan İslam gerçekliğini özümsemiş, özgün bir değerler eğitimi anlayışının geliştirilerek tartışılması ve sistematik hâle getirilmesi anlamlı olabilir.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar, makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları, aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ağca, C. & Meydan, H. (2022). Yedinci sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabının kök değerlerin öğretimi açısından incelenmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 94-116. <https://doi.org/10.34086/rteusbe.1114158>
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akçin, B. (2016). Ortaokullarda verilen karakter eğitimi ve uygulamalarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akın, M. H. (2011). *Toplumsallaşma sözlüğü*. Çizgi Kitabevi.
- Aktay, S. & Çetin, H. S. (2019). 2015, 2017 ve 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Özel sayı), 577-600.
- Aktepe, V., & Tahiroğlu, M. (2016). Değerler eğitimi yaklaşımları ve etkinlik örnekleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 361-384. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2941>
- Akto, A. (2010). Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programındaki kazanımların ahlak ve değerler öğrenme alanına göre farklılaşması (Van ili örneği). *Mukaddime*, 3, 93-113.
- Altıntaş, M. E. (2012). Bireycilik ve toplumculuk tartışmaları bağlamında değerler eğitimi yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 31-54.
- Altıntaş, M. E. (2014). Öğretmenlerine göre ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde değer öğretimi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıntaş, M. E. (2016). Öğretmenler gözüyle değerler eğitimi (1. Baskı). Damla Ofset.
- Alver, M., & Kesicioğlu, O. S. (2019). Karakter ve Değer Eğitimi. İçinde M. Kağan, & N. Yılmaz (Eds.), *Karakter ve değer eğitimi yaklaşımları ve uygulamaları*, ss. 155-174. Pegem Akademi.
- Arıcı, İ., & Maden, K. (2018). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında saygı değeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 237-256.
- Arslan Parlak, E. (2011). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders müfredatında ahlak ve değerler eğitimi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, F. (2021). 2010 ve 2018 Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarında yer alan değerler eğitimi anlayışlarının karşılaştırılması. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, M. Z. & Akyol Gürler, Ş. (2013). *Okulda değerler eğitimi* (2. Basım). Nobel Akademi.
- Bacanlı, H., & Dombaycı, M. A. (2012). Değer eğitiminde değer boyutlandırma yaklaşımı. *II. uluslararası değerler ve eğitimi sempozyumunda sunulan bildiri, değerler ve eğitimi II*, ss. 889-912. Dem.
- Bazarkulov, S. (2008). *Değer öğretimi ve dinden öğrenme*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boydak, K. (2019). Öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre özel liselerde yürütülen değerler eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi (Kayseri örneği). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, E. (2019). Karakter Eğitimi ve Değerler Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar. İçinde B. Özer (Ed.), *Karakter ve değerler eğitimi*, ss. 1-26. Pegem Akademi.
- Cebeci, A. (2005). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde ahlaki değerlerin eğitimi ve öğretimi*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *Turkish Studies*, 9(2), 429-436.

- Demircioğlu, İ. H. & Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Eker, C. & Ünlü, S. (2020). Din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabının kök değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Inesjournal Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 25(7), 71-88. <http://dx.doi.org/10.29228/INESJOURNAL.47190>
- Kapkın, B., Çalışkan, Z., & Sağlam, M. (2018). Türkiye'de 1999-2017 yılları arasında değerler eğitimi alanında yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(35), 183-207.
- Kart, M., & Şimşek, H. (2020). Türk eğitim sisteminde değer arayışı: Yenilenen (2017) ilköğretim programları hangi değerleri kazandırıyor? *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(40), 9-44. <https://doi.org/10.34234/ded.623787>
- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2011). Din kültürü ve ahlak bilgisi programları ve öğretmenlerine göre değerler eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), 29-55.
- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2016). *Ahlak, değerler ve eğitimi* (2. Baskı). Dem.
- Keskin, İ., & Yazar, T. (2018). Milli eğitim şûralarında değer, ahlak ve karakter eğitimi ile ilgili alınan kararların değerlendirilmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 386-405.
- Korkmaz, M. (2019). Değerler Eğitimi Yaklaşımları. İçinde M. Köylü (Ed.), *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*, ss. 37-61. Nobel Akademi.
- Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve ahlâk; benzerlikler, farklılıklar ve ilişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 225-249.
- MEB. (2010). 18. Milli eğitim şurası kararları. [url: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf]
- MEB. (2010). 2010/53 sayılı genelge. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2010). Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı. [url: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>]
- MEB. (2018). Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. sınıflar). [url: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>]
- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Meydan, H. (2019). *Akademide değerler eğitimi (Tezler ve makaleler/1989-2017)*. Dem.
- Osmanoğlu, C. (2012). Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında hoşgörü ve birlikte yaşama kültürü. *ERUIFD*, 2(15), 55-78.
- Osmanoğlu, C. (2014). Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi (dkab) öğretim programında ve ders kitaplarında çoğulculuk. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. MEB.
- Özer, B. (2019). *Karakter ve değerler eğitimi*. Pegem Akademi.
- Öztürk C., & Kafadar, T. (2020), 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının değerlendirilmesi, *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 112-126.
- Power, F. C., Nuzzi, R. J., Narvaez, D., Lapsley, D. K., & Hunt, T. C. (2018). *Değerler eğitimi ansiklopedisi kavramlar kişiler kuramlar* (Çev. C. Şeker). Edam.

- Tahiroğlu, M., & Çetin, T. (2019). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi ve diğer duyuşsal süreçlerde ölçme ve değerlendirme: sorunlar ve çözüme yönelik etkinlik örnekleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(38), 295-331.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254. DOI:10.18795/gumusmaviatlas.543521
- Turan, R., & Ulusoy, K. (2016). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi*. Pegem Akademi.
- Ulusoy, K. (2010). Değer eğitimi: Davranışçı ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan tarih programlarında değer aktarımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 32-51.
- Uygun, S. (2013). Değerler eğitimi program tasarılarının değerlendirilmesi (Antalya örneği). *Mediterranean Journal of Humanities*, III/2, 263-277.
- Yeşil, R., & Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yeşilyurt, E. (2019). Değerler eğitimine uygunluğu açısından öğretim yöntem ve tekniklerinin incelenmesi: Bir derleme çalışması. *EKEV Akademi Dergisi*, 23(77), 121-146.
- Yıldırım, S. G., & Demirel, M. (2019). Türk tarihinde değerler ve değerler eğitimi üzerine bir inceleme. *EKUAD JETPR Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 92-99.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (2018). 2007 ve 2017 tarih dersi öğretim programlarının karşılaştırılması, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 993-1019.
- Yıldız, N. (2008-2010). Etik ile ahlak ayırımı. *Felsefe Arkivi*, 35, 23-36.
- Yiğittir, S., & Kaymakçı, S. (2012). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı uygulama kılavuzunda yer alan etkinliklerin değer eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(2), 49-73.
- Yürük, T. & Düzenli, A. (2021). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarının kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 715-740.
- Zengin, M. (2017). Herkes için geçerli uygun değerleri belirlemek ve öğretmek mümkün mü? Değer eğitimi yaklaşımları bağlamında bir değerlendirme. *Original Article/Özgün Araştırma*, 7(2), 432-445.

